

Salustiano de Dios, Javier Infante, Ricardo Robledo, Eugenia Torijano (coordinadors) Historia de la Propiedad en España, siglos XV-XX, Madrid, Centro de Estudios Registrales, 1999, 646 pàgines.

Aquesta és una obra meritòria per dues raons de naturalesa diversa i amb independència de la seva notable qualitat. En primer lloc, perquè recupera una qüestió en bona mesura marginada per la historiografia. La propietat de la terra no és un tema de moda. Com encertadament indica un dels autors, qüestions com la reforma agrària republicana, que en altres moments havien estat centrals en la historiografia, avui es troben quasi oblidades, injustament caldria afegir. En segon lloc, el llibre és fruit de la trobada de dos grans àmbits disciplinaris –la història social i econòmica, per una banda; la història del dret, la jurisprudència i l'administració pública, per l'altre– que s'han mantingut tradicionalment distants, tot i compartir objectes d'estudi. És sorprenent, per exemple, com indica un altre autor, l'escassa participació dels historiadors del dret en els debats sobre propietat i creixement econòmic, tant els que s'han realitzat des de la tradició marxista com des de la neoinstitucionalista.

L'origen del llibre està en la trobada que, sota el mateix títol, va celebrar-se a Salamanca el juny de 1998 i que va convocar a historiadors de la societat i l'economia, historiadors del dret, civilistes i registradors de la propietat. El simple fet d'agrupar i posar en contacte especialistes d'aquests àmbits és un fet digne de reconeixement. El resultat, en termes interdisciplinaris, és lògic que no sigui regular, a causa de la multiplicitat d'enfocaments i autors. Cronològicament, els divuit treballs que componen el volum abasten les etapes moderna i contemporània de la història d'Espanya, amb breus incursions a moments anteriors i a geografies externes. Tot i que, malgrat l'ambició del títol, no es tracta d'una història exhaustiva i completa dels drets de propietat, sí que constitueix una visió àmplia de la qüestió, tant pel ventall d'aspectes plantejats com per l'esforç de síntesi realitzat per bona part dels autors.

De la distribució de la propietat, els seus efectes i els projectes de reforma se n'ocupen alguns capítols, i en especial aquells que es refereixen a l'Antic Règim. Maximiliano Barrio, en el treball que enceta el volum, elabora una caracterització general de la propietat eclesiàstica anterior a la desamortització: analitza el seu origen, recopila estimacions sobre la seva extensió i sobre el producte agrari captat, i ressenya les crítiques formulades pels contemporanis a la propietat eclesiàstica així com les propostes il·lustrades de reforma del règim d'amortització. Alberto Marcos presenta una síntesi minuciosa de les estructures de la propietat en l'època moderna, en algun punt certament arriscada –particularment quan utilitza del cens de Godoy com a *proxy* de l'estructura de la propietat–, per concloure que el canvi més visible fou una creixent tendència a la concentració de la terra, manifestada en l'alienació de *baldíos* i propietat pública municipal. José Ignacio Fortea, analitzant el patrimoni de les corporacions urbanes castella-

nes i el seu notable deteriorament al llarg de l'època moderna, coincideix en la mateixa conclusió i ho vincula a l'usurpació realitzada per les oligarquies locals, les creixents exigències tributàries de la corona, la crisi econòmica i demogràfica dels segles XVI-XVII i la mala administració municipal. Igual com el text d'Àngel García Sanz, que analitza succintament el paper secundari que varen tenir els ingressos territorials en la composició de la renda senyorial durant el segle XVIII, els treballs referits a l'època moderna abasten bàsicament la corona castellana, tot i la voluntat d'algun autor per integrar referències a una realitat peninsular més diversa i complexa. També a Castella, i més concretament a Salamanca, es refereix l'estudi de Ricardo Robledo i Luis Enrique Espinoza en el que, a través de l'estudi dels assentaments de comunitats, es fa un ponderat balanç dels modestos efectes de la reforma agrària de la II República.

La relació entre drets de propietat i desenvolupament econòmic, en la seva doble dimensió de seguretat jurídica i eficiència econòmica de la distribució, es fa explícita en alguns dels treballs compilats. L'esmentat text de Robledo i Espinoza apunta, en oberta discussió amb la tesi sobre la ineficiència i inviabilitat de la reforma agrària republicana sostinguda per J. Simpson, que a Salamanca, on va orientar-se cap a la producció pecuària, la reforma va constituir una opció tècnica i política racional. Més centrats en la qüestió indicada, trobem els treballs de Ramon Garrabou i de Pablo Salvador Coderch. En el segon cas es tracta d'una reflexió genèrica, més teòrica que històrica, que expressa sobretot una aposta interdisciplinària per part de l'autor. En el primer s'examinen les transformacions en el règim de propietat durant el segle XIX i es sosté que ni els drets de propietat sorgits de la revolució liberal, ni les institucions que varen regular les formes d'explotació i tinença varen ser un obstacle insalvable per incrementar la producció agrària, afegint amb certa dosi de provocació que, si en alguna cosa va afectar la capacitat de creixement agrari, no va ser per manca de seguretat jurídica, sinó pel seu excés.

Una de les qüestions que travessen el llibre es refereix a les transformacions introduïdes per la legislació liberal en el règim de propietat. Destaca, en aquest sentit, un ampli consens sobre la persistència de les categories del domini compartit en la nova concepció del dret de propietat. Bartolomé Clavero, a través de l'examen dels textos jurídics bàsics de la revolució francesa i de la constitució espanyola de 1812, posa de relleu la persistència de la idea de pluralitat de dominis sota el concepte aparentment nou i modern de propietat. Clara Álvarez, per la seva part, també observa el manteniment de les velles categories del domini compartit per preservar certs drets dels senyors, en la seva anàlisi sobre la introducció de la idea iusnaturalista de propietat com a dret subjectiu o individual en la constitució espanyola de 1812 i en el projecte de codi civil de 1821. Com destaca Mariano Alonso, en un estudi sobre la propietat en el codi civil de 1889, en el concepte finalment codificat hi varen convergir diversos corrents de pensament jurídic i ideològic, des del model romà de propietat quiritària o la divisió feudal de dominis fins el racionalisme il·lustrat o el codi revolucionari

francès, tot i el domini del model individualista i subjectiu de propietat àdhuc per a les formes comunals, on la comunitat de béns va entendre's com a condomini de quotes de plena propietat. En un altre ordre, els treballs sobre la llei hipotecària de 1861 i la creació del registre de la propietat elaborats per Germán Gallego del Campo i Margarita Serna serveixen per remarcar la insuficiència de la simple liberalització per a consolidar el nou règim de propietat i que la creació d'una institució registral entesa com a mecanisme de publicitat de la propietat immoble va ser un esglaió fonamental, malgrat els recels de les classes hegemòniques, per a crear un marc institucional segur i fomentar el crèdit territorial.

L'impacte de les grans mesures legislatives, bé perquè llur execució depèn dels instruments administratius adequats, bé perquè exigeixen un desenvolupament jurisprudencial posterior, sempre ha de ser examinat en els seus diversos nivells. Això es manifesta en molts dels treballs recopilats. És de gran interès el capítol de Pedro Ruiz Torres sobre el procés d'abolició dels senyorius i desvinculació de la propietat, on es posa de relleu el paper fonamental dels tribunals de justícia –per activa i per passiva– en la legitimació de la propietat territorial, donades les contradiccions inherents a l'artificiosa distinció entre senyoriu jurisdiccional i senyoriu territorial. També Alicia Fiestas, en el seu estudi sobre el cens consignatiu castellà durant l'Antic Règim, davalla fins l'anàlisi de la pràctica notarial per detallar les vicissituds d'aquesta fórmula creditícia més enllà de la lletra de la llei i la doctrina. Amb un enfocament més centrat en els mecanismes administratius, Javier Infante i Eugenia Torijano reconstrueixen l'aparell que l'Estat va haver d'organitzar per dur a terme la desamortització. I, des d'una altra perspectiva, Francisco J. Gómez observa com la doctrina emanada de les resolucions de la Dirección General de los Registros y del Notariado ha incidit sobre la contractació immobiliària, permetent una certa actualització en paral·lel als processos de desenvolupament econòmic.

S'ha d'afegir, per acabar, que l'anàlisi dels corrents de pensament jurídic i ideològic sobre la propietat impregna una altra part dels treballs. Entre ells, dos s'hi refereixen amb major dedicació. Salustiano de Dios examina un total de trenta-cinc juristes castellans dels segles XVI i primera part del XVII per comprovar la diversitat de posicions doctrinals al voltant del concepte de propietat i llur discrepància en qüestions tan centrals com la terminologia per a definir els drets, el seu origen, el seu ordre normatiu, els tipus de domini o els principis de la vinculació i el mayorazgo. Mariano Peset, per la seva banda, analitza la reacció dels juristes davant les amenaces ideològiques contra la propietat aparegudes abans de 1848, i posa de relleu la pobresa d'un pensament jurídic que, a parer seu, es va limitar a poc més que a la repetició dels tòpics doctrinals sobre aquesta qüestió .

Enric Saguer Hom

Centre de Recerca d'Història Rural,
Universitat de Girona